

Najstaršie nahrávky byzantskej hudby

Lucia Laudoniu

28. júla 2022 ✝ Kultúra

„Veda zistila, že miligram pižma bude voňať sedemtisíc rokov. Rovnakú dobu bude žiariť tisícina gramu rádia. Koľko miliónov rokov bude svietiť nepatrná čiastočka našej duše? Odpoveď znie – naveky.“ Týmito slovami otvoril pravoslávny klerik Seraphim Farasoglou svoj článok o majstrovi byzantského melosu, ktorého Gréci prezývajú *Μεγαλοπρεπής* – Velkolepý. Slovenský kyberpriestor tohto liturgického umelca z prvých dekád 20. storočia nepozná, nášmu portálu preto patrí malé prvenstvo. Prinášame vám prvý slovenský článok o tvorcovi najstarších nahrávok byzantskej hudby na svete.

Spieval bez akéhokoľvek telesného pohybu, vzpriamene ako svieca. Jeho pery sa sotva pohybovali a líca mali hĺbku jaskyne. Iakovos Nafpliotis bol *magister silentii*, vyhýbal sa inflácii slov. Pripomínal trapistického mnícha s tureckým fezom na hlave. Zaujímavosťou je, že technike spevu bez zbytočných grimás a s decentnou prácou s perami dávala prednosť aj česká operná diva Ema Destiniová, ktorá vyznávala krédo *memento mori*. Veľký kostlivec v Destiniovej spálni bol bizarnou lekciovou o pominuteľnosti slávy.

V dobách, v ktorých Destiniová a Caruso vypredávali zlaté podkovy svetových operných divadiel a pod krištáľovými lustrami stvorili z Verdiho a Pucciniho árií hudobné tornádo, znel pod freskami rezidencie konštantínopolského patriarchu carusovský hlas zasvätený Bohu. O svetovej sláve sa v jeho prípade nedá hovoriť. Pravdou je, že ju ani nehľadal. Kristove oči boli pre neho magnetom.

Cirkevnú hudbu ochraňuje pohľad Spasiteľa.

Zdroj: flickr.com

Iakovos Nafpliotis koloroval svojím hlasom neviditeľnú ikonu sakrálnnej hudby bezmála šesťdesiat rokov. Tolko kantoroval pri fanarskom analoji. Počas jeho pôsobenia sa na konštantínopolskom tróne vystriedalo štrnásť patriarchov – nositeľov omoforu svätého Andreja.

Nafpliotis utkal z byzantského spevu oceľové lano a duchovne ním spútal svojich nasledovníkov, muzikológov Simona Karasa či Angela Boudourisa. Druhý menovaný bol Iakovovým žiakom a zostal po ňom jedinečný testament takmer desiatich tisícok strán (!) notových záznamov – autentických prepisov interpretácií svojho učiteľa. *Scripta manent...*

Notový zápis počúvame očami, ale v prípade Nafpliotisa nebudú ukrátené ani uši. V rokoch 1913 – 1918 dal patriarcha Germanos V. *imprimatur* na prvé gramofónové snímky tradičného východného melosu na značke *Orfeon*. Prvý muž svätoandrejskej katedry možno ani netušil, že píše fonografické dejiny.

Niektoré z týchto nahrávok financoval sám patriarcha, motívom však nebol budúci finančný profit. Prvé 78-otáčkové šelakové platne s hlasom Iakova Nafpliotisa si vyžiadala pedagogická prax. Uznávaný *διδάσκαλος* (kantor, učiteľ) vyučoval psaltické umenie (grécky termín pre byzantskú liturgickú hudobnú tradíciu) na dnes už len živoriacom patriarchálnom lýceu vo Fanare. Jeho platne mali poslúžiť budúcim ľudským lutnám Svätého Ducha ako inštruktážny a didaktický materiál, aby sa správne naučili melódiu a priblížili sa k jej podstate ako vrabec k zdravému zrnú.

Sfúkňime spolu prach zo storočných platní. Tempo nahrávok je zvyčajne pomalé *largo* alebo *andante* a mierne sa zrýchľuje, keď sa čas záznamu blíži ku koncu. V skladbách chýba *ισοκράτημα* (konštantne držaný oporný tón, *ίσον*, „pedál“). Vôbec to neznamená, že ison sa v patriarcháte nepraktizoval, jeho vynechanie má na svedomí nahrávacia technika. Na začiatku 20. storočia bola ešte v plienkach. Ison by melódiu „zakliatu“ do starej platne skreslil tak, že by viac nebolo možné sledovať jej príliv a odliv.

Tieto platne sú čosi ako zvuková skúmavka s morskou vodou. Vzorku môžeme analyzovať a popísať jej vlastnosti, ale zďaleka nám neprezradí všetky tajomstvá hlbín a rozbúreného oceánu.

Iakovos Nafpliotis – prvý byzantský protopsaltis, ktorý nahrával na gramofónové platne.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Rovnakou záhadou je počet Nafpliotisových platní. Koľko ich vlastne urobil? Georgios Michalakis odhaduje, že tento Kristov slávik z Konštantínovho mesta daroval Cirkvi stovku platní s vlastným hlasom a väčšina z nich stále čaká na digitálne vzkriesenie. Univerzita v Macedónsku vlastní štyridsať Nafpliotisových záznamov a v roku 1997 zriadila zvukové laboratórium na ich záchranu. Niektoré platne – hudobné taniere s byzantskými speváckymi mušľami – sa dočkali premiéry na päťci kompaktných diskov, no vlak stále nedorazil do cieľa. Časť strateného dedičstva popredného kantora si žije vlastným životom v súkromných zbierkach a pravdepodobne aj za múrmi kláštorov.

Okrem zlatého hrdla z ostrova Naxos (Iakovos Nafpliotis tu prišiel na svet v roku 1864) si na prvých snímkach byzantského chorálu môžeme vychutnať aj prejav Konstantina Pringosa, ktorého s Nafpliotisom spájalo puto žiaka a učiteľa.

Pringos i jeho majster z Naxu boli dôstojnými nástupcami legendárneho Nikolaja Lampadaria, ktorý zomrel v roku 1888. Obaja vstúpili na chrámový *kliros* (polkruhový výbežok pre cirkevných spevákov na severnej a južnej strane chrámovej lode v blízkosti ikonostasu) v období, kedy byzantská interpretačná tradícia prechádzala nemalým prerodom. Chrysanthos z Madytu sa začiatkom 19. storočia pustil do reformy semiografie (byzantského notopisu), no jeho úsilie sa nestretlo všade s pochopením. Umelci starej školy považovali Chrysanthov systém za umelé zjednodušenie, akoby sme z ľalie obtrhali lupienky. Tradiční *psaltai* (kantori gréckeho obradu) nosili v hlave knižnicu nápevov, ktorú mohla vygumovať len smrť. Chrysanthos si prijal, aby sa vysoko teologická byzantská notácia – jeden z nástrojov fixácie neuchopiteľného liturgického času – stala prístupnejšou pre širšie vrstvy milovníkov dvojtisícročnej východorímskej hymnografie. Ale tieňom zmeny býva strata.

Nafpliotis bol synom tlačiaru a majiteľa malého obchodíka s knihami. Celý život bojoval s nezmieriteľným rozporom medzi prchavým éterom zážitku a túžbou zvečniť ho. Cítil, že byzantská semiografia nie je exaktnou „fotografiou hudby“, akou si praje byť západný notopis s jeho románsko-germánskym zmyslom pre detail, vlastným už latinskému Quidonovi z Arezza. Papier je pre hudbu väzením, pokiaľ zapísané tóny nikto neoživí.

Byzantská notácia je ako príbalový leták k lieku. Prezradí nám dávkovanie a zloženie hudobného liečiva, no vlastný liek nikdy nie je v letáku – je zabalený mimo neho. Tým liekom je samozrejme liturgia vrátane jej akustických krídel.

Psaltis z Naxu dokázal nájsť milosrdný kompromis medzi myšlienkami Chrysanthu z Madytu a zástancami archaizujúcej kalofónie (byzantský ornamentálny spev). Ako odlíšiť zdravú reformu od blúzniacich novátorov? Ovocím každej správnej zmeny je úcta k dielu predkov a rovnováha medzi minulosťou a súčasnosťou. Pokiaľ reformátor vymazáva zmizíkom minulosť, lebo mu prekáža v knihe budúcnosti, niečo nie je v poriadku.

Mladý Iakovos Nafpliotis mal so slávnou minulosťou gréckeho národa až mystický kontakt. Jeho otec pôsobil v tajnej organizácii *Filiki Eteria*, ktorej cieľom bolo oslobodiť Grécko z moci tureckého turbanu. Nafpliotis transkriboval staré skladby podľa nového paleografického kľúča obmytého Egejským morom. Vydal dve zbierky hymnov nazvané *Forminx*. Názov si požičal z Homérových eposov. *Φόρμιγξ* je typ antického chordofónu (strunový hudobný nástroj) a jeho štyri struny predstavujú štyri dary Bohom požehnaného kantora. Hlas a hudobný sluch sú iba dve struny na nebeskej forminge, ďalšími sú láska k liturgii a najmä modlitba.

Byzantská hudba je akustická ikona pohladená vetrom melódie. Jej taktovkou je kríž.

Zdroj: commons.wikimedia.org

Mohutný modlitebný *polychronion* znel na počesť talentovaného speváka v roku 1942, keď mu patriarcha Beniamin I. poďakoval za celoživotné dielo a udelil mu titul „Čestný *protopsaltis* Svätej a Veľkej Kristovej Cirkvi“. Najväčší byzantský kantor svojej doby zomrel 5. decembra 1942 v Aténach, kde je aj pochovaný. *Ἀρχων Πρωτοψάλτης* (prvý žalmista, sólový spevák byzantskej sakrálnej hudby a vedúci pravej strany cirkevného zboru) je funkcia, ktorú Nafpliotis vykonával až do svojich sedemdesiatich ôsmich rokov, potom odišiel do dôchodku. Spevom oslavoval Pána už v detstve. Sedemročný pricestoval do mesta na Zlatom rohu a vedomosti vsiakali do jeho duše ako dážď do machu.

Mal iba štrnásť rokov, keď ho ustanovili za prvého kanonarchu orthodoxnej katedrály svätého Juraja. Nevelký patriarchálny chrám bol jeho duchovným domovom po desaťročia. Nafpliotis i napriek svojim pozoruhodným vokálnym kvalitám dva razy stratil pozíciu *protopsalta*. Tureckým autoritám prekážal jeho grécky nacionalizmus, preto vyvíjali nátlak na patriarchálny aparát, aby liturgického umelca zbavil funkcie. V pozadí bolo diablove mikádo – politika.

Hudobné dejiny si tohto rodáka z ostrova Naxos budú pamätať vďaka jeho prvým šelakovým platniam s hudobným echom kresťanského Konštantínopola. Približne v rovnakom čase sa o lisovanie platní s liturgickou tematikou pokúsili aj Rusi.

Slovanský sever stratil v dôsledku prozápadných reforiem Petra Veľkého svoj archaický chorál na byzantských modálnych základoch a vymenil ho za taliansku polyfóniu a importované operné *belcanto*. Ruské chrámové basy by na prelome 19. storočia zahanbili aj najväčšieho operného Mefistu – Šaľapina. Arcidiacon Afanasij Zdichovský, vibrujúci *basso profondo* moskovskej katedrály Krista Spasiteľa, nebol výnimkou a aj on vnášal do ruskej bohoslužby monumentalitu francúzskej *grand opéry*.

Nástupkyňa ruskej gramofónovej fabriky *Metropol* RAOG (Ruská gramofónová akciová spoločnosť) vydala po roku 1910 vzácnu gramosnímkou s nicejsko-carhradským vyznaním viery v Zdichovského podaní na nápev Maxima Berezovského. *Audiatur et altera pars* – nech sa vypočuje aj druhá strana... gramoplatne. Nájdeme na nej *mnoholetie* ruskému cárovi Nikolajovi II., cárovnej Alexandre Fjodorovne a celej imperátorskej rodine, čo z tejto nahrávky robí jedinečný ruský predrevolučný dokument. Produkcia desiatok liturgických platní pod kamilavkou Konštantínopola však začiatkom minulého storočia nemala obdobu nikde vo svete.

URL adresa článku: <http://christianitas.sk/najstarsie-nahravky-byzantskej-hudby/>

